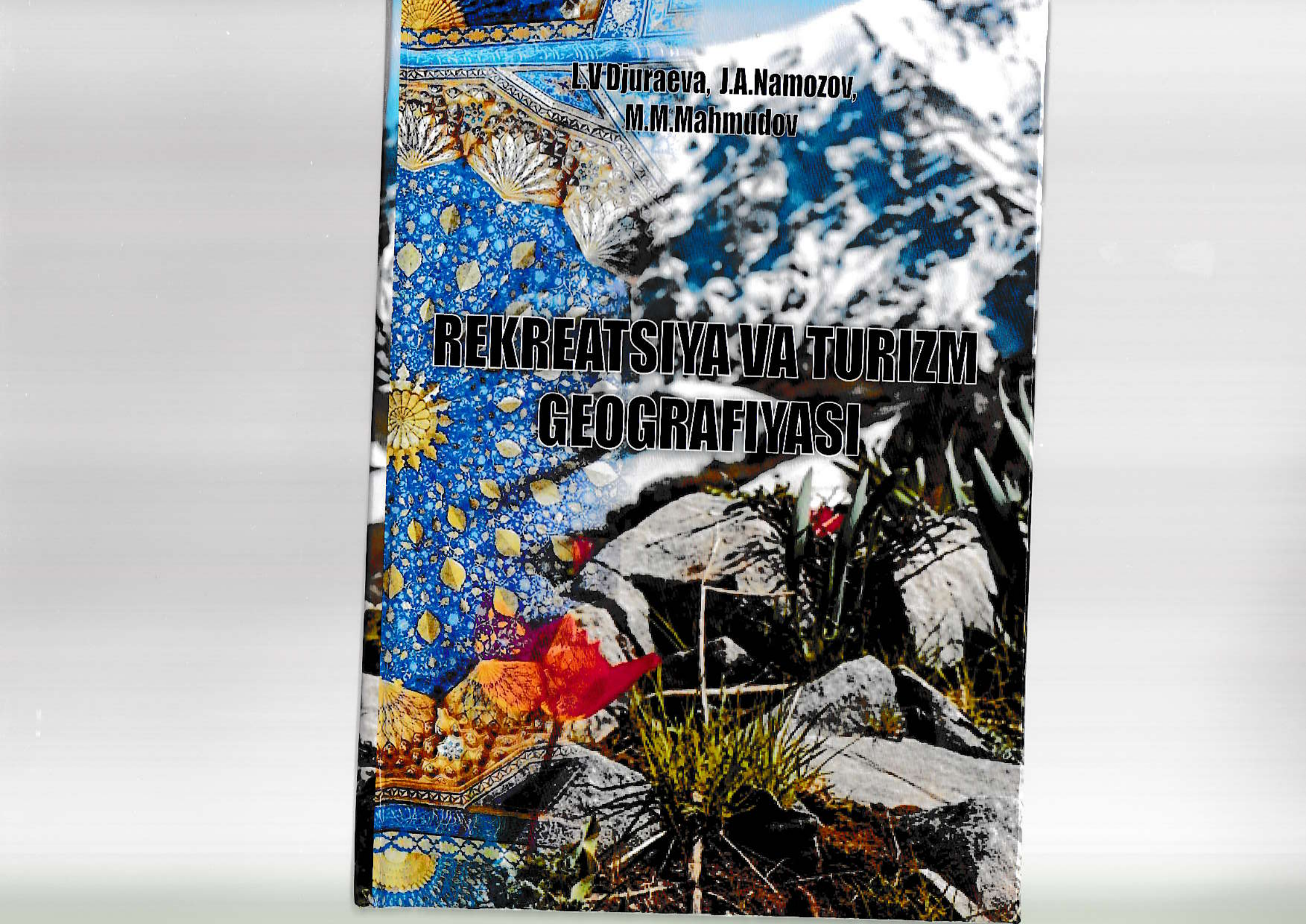

The book cover features a composite image. The top right shows a snow-capped mountain peak. The left side is dominated by a vibrant blue rug with intricate yellow and white floral patterns. In the foreground, a large, bright red flower is in bloom among grey rocks and green foliage.

**L.V.Djuraeva, J.A.Namozov,
M.M.Mahmudov**

REKREATSIYA VA TURIZM GEOGRAFIYASI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

L.V.Djuraeva, J.A.Namozov, M.M.Mahmudov

REKREATSIYA VA TURIZM GEOGRAFIYASI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

Chirchiq-2023
«Olmaliq kitob business»

-14086/42-

UO'K 911;391/395
KBK 75.81
D-13

L.V Djuraeva, J.A.Namozov, M.M.Mahmudov / Rekreatsiya va turizm geografiyasi. / O'quv qo'llanma – Chirchiq «Olmaliq kitob business», 2023. - 188 bet.

Mazkur qo'llanmada rekreatsiya va turizmga oid fanlarni o'qitishda tushuncha va atamalar hamda turizm va rekreatsiya geografiyasining hozirgi zamonda iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o'quv qo'llanmada madaniy va tarixiy rekreatsiya hamda rekreatsiyaning rivojlanish omillari, rekreatsion faoliyat klassifikatsiyasi, rekreatsiyani rivojlantirishda turistik tashkilotlarning ahamiyati ko'rsatib berilgan. Qo'llanma O'zbekiston Respublikasi oliy o'quv yurtlarining geografiya, geografiya o'qitish metodikasi, geografiya va iqtisodiy bilim asoslari yo'nalishi talabalariga mo'ljallangan. Shuningdek, undan magistrantlar, katta ilmiy xodim-izlanuvchi va tadqiqotchilar hamda rekreatsiya va turizm sohasi bilan qiziquvchilar ham foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar: g.f.f.d. Jumayev X.

g.f.f.d. Shomurodova Sh.G'.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023 yil 17-iyuldagi 314-sonli buyrug'i bilan nashrga ruxsat berilgan.

ISBN 978-9910-9952-5-5

© L.V Djuraeva va b., 2023
©«Olmaliq kitob business», 2023

Kirish

O'zbekiston Respublikasini ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha taraqqiyot strategiyasida ishlab chiqarish kuchlarini, xususan Rekreatsiya va turizm sohasining jadal rivojlantirish masalalariga katta ahamiyat beriladi. Mamlakat iqtisodiy strategiyasining o'zagini tashkil etgan Rekreatsiya va turizm sohasining samaradorligi va uning sifat ko'rsatkichlarini rivojlantirish hozirgi kunda muhim ahamiyat kasb etadi.

2022-2026 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo'yicha "Taraqqiyot strategiyasi" III qismining 5-bandida "Viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan samarali va optimal foydalanish: hududlar iqtisodiyotini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish ko'lamini kengaytirish, rivojlanish darajasi nisbatan past bo'lgan tuman va shaharlarni, eng avvalo, sanoat va eksport salohiyatini oshirish yo'li bilan jadal rivojlantirish hisobiga mintaqalar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidagi farqlarni kamaytirish" masalalari belgilab berilgan.

Rekreatsiya va turizm sohasining rivojlanish jarayonlari, tabiiy, moddiy va mehnat resurslaridan samarali foydalanish, mamlakat ishlab chiqarish kuchlarini, uning tarmoqlarini samarali hududiy tashkil etish bilan uzviy bog'liq. Iqtisodiy dasturlar, xususan, turizm sohasini kompleks rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish tarmoq va hududiy rejalashtirish tamoyillarini samarali amalga oshirishga bog'liq bo'ladi.

Taraqqiyot strategiyasini amalga oshirish jarayonida maqsadli dasturlarni ilmiy asoslash, eng muhim ilmiy-texnik, iqtisodiy va ijtimoiy muammolar bo'yicha kompleks dasturlarni ishlab chiqish dolzarb ahamiyatga ega bo'ladi.

1-mavzu. Rekreatsion geografiyaning predmeti, maqsadi va vazifalari

Reja:

1. Rekreatsion geografiyaning predmeti.
2. Rekreatsion geografiyaning vazifalari.
3. Rekreatsion geografiyaning o'rganish ob'ekti.
4. Rekreatsion tizim.

Tayanch tushuncha va iboralar: *Rekreatsion geografiyaning vazifalari, predmeti, ob'ekti, rekreatsion tizim.*

Geografik muammolarni o'rganish geografiya fanining barcha tarmoqlarining tadqiqot ob'ektiga aylandi. Muammolarning vaqt o'tishi davomida dolzarb ahamiyat kasb etib borishi, tadqiqotlar samarasida tadqiqot ob'ekti chuqurlashib borishi oqibatida geografiyaning paydo bo'lishi zaruriyatini keltirib chiqardi.

Rekreatsion geografiya XX asrning ikkinchi yarmidan rivojlana boshladi. Mazkur fanning rivojlanishida V.S.Pereobrajenskiy, A.A.Mints, P.G.Sarfiya, I.P.Gerasimov, A.A.Shoshina, A.P.Avtsin, A.D.Lebedov va boshqalarning xizmatlari katta.

Hududiy rekreatsion tizimlar, turli xil rekreatsion tizimlarning shakllanishi, rivojlanishi va tarqalishi rekreatsion geografiyaning o'rganish ob'ekti bo'lib hisoblanadi (Pereobrajenskiy, 1975).

Hududiy rekreatsion tizimlar to'rtta asosiy turga bo'linadi:

- I – davolovchi;
- II – sog'lomlashtiruvchi;
- III – sport;
- IV – bilish.

Davolovchi hududiy rekreatsion tizimlarda davolash tibbiy omillar vositasida amalga oshiriladi. Ularga mineral suvlar (ichiladigan, cho'miladigan, balchiqlar), iqlimiy shart-sharoit kiradi.

Hududiy rekreatsion tizimlarni ikkinchi va uchinchi turida kishilarni sog'lig'ini mustahkamlaydigan chora-tadbirlar qo'llaniladi. Mazkur chora-tadbirlar kishilarning

charchog'ini yozishga, mehnat qobiliyatini tiklashga va oshirishga yo'naltirilgan. Bunda plyoda yurish, sayohat, ekskursiyalar, turli xil tomoshalar, havo va quyosh vannalari, cho'milish (dengizda, daryoda, ko'lda) katta o'rin tutadi.

Hududiy rekreatsion tizimlarning to'rtinchi turi yangi hodisalar, jarayonlar va barcha narsalarni bilishga asoslangan. Bunda davolash, sog'lomlashtirish va umummustahkamlash tadbirlariga ko'proq e'tibor beriladi.

Rekreatsion geografiyaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- o tabiiy resurslarni rekreatsion maqsadlarda baholash;
- o asosiy iqlimiy mintaqalar va tabiat zonalar hamda landshaftlarning tabiiy rekreatsion imkoniyatlarini baholash;
- o rekreatsion iste'molni o'rganish va baholash;
- o rekreatsion faoliyatning tarkibini va asosiy turlarini aniqlash;
- o O'zbekistonda rekreatsion jarayonlarning rivojlanish xususiyatlarini o'rganish.

Qurilish inshootlari majmuasi dam oluvchilar va xizmat

ko'rsatuvchilar. XX asrning 60-yillaridan boshlab, shu mazmunlarda meditsina, ijtimoiy-iqtisod, arxitektura, qurilish va aholi dam olishi bilan bog'liq boshqa tashkiliy muammolarida qo'llanilib kelingan. Agar dam olish davolanish bilan bog'liq bo'lsa, demak rekreatsiya bunda salomatlikni tiklashga daxldordir. Rekreatsiya kuch va faoliyatni tiklash doirasidagi vaqt yoki ish(faoliyat)dan bo'sh davrdagi muddat birligi sifatida xarakterlanadi va salomatlikni tiklashning intensiv yo'nalishi hisoblanadi.

Umuman olganda, rekreatsion geografiya maxsus fan hisoblanib, uning rivojlanishi jamiyatning eng dolzarb va o'z o'rnida eng nozik tizimlari bilan chambarchas bog'liq, bular madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqalar. Rekreatsiya (polyakcha rekreacja-dam olish, lotincha rekreatio-tiklanish), u qadimda

- 1) bayramlar, ta'tillar;
- 2) dam olish inshooti;
- 3) dam olish, insonning mehnat jarayonida sarflangan kuchini qayta tiklash ma'nolarini anglatadi.

Ma'lumki, rekreantlar dam olishi, ya'ni mehnat qobiliyatlarini qayta tiklash davomida iste'mol predmetlaridan foydalanadi. Bu o'z navbatida, ishlab chiqarish vositalarining harakati va joylashuvi, mahsulotlar taqsimoti yoki ta'minoti, umumiy ovqatlanish tizimi ishlab chiqarishi, maishiy xizmat majmualaridan foydalanish kabilarni o'z ichiga oladi.

Rekreatsioon korxonalar tarkibiga rekreantlar bevosita iste'mol qiladigan mahsulotlar ishlab chiqaruvchi va xizmatlar ko'rsatuvchi korxonalarni kiritish mumkin. Ko'pgina tadqiqotchilar, bu korxonalar tizimini "turizm sanoati" deya e'tirof etishadi. Shu o'rinda, "rekreatsioon tarmoq" va "turizm sanoati" tushunchalarining chegaralarini belgilash zaruriyati kelib chiqadi. Ob'ektiv asoslarga ko'ra, xalq xo'jaligi tarkibini jamoat mehnat taqsimoti belgilaydi. Shu bois, ishlab chiqarishning barcha tarmoqlarini "turizm sanoati" o'z ichiga ololmaydi, ya'ni ishlab chiqarish tarmoqlarining bevosita turizm yoki rekreatsioon faoliyat uchun xizmat qiluvchi qisminigina qamraydi, xolos.

Rekreatsioon vaqt birligi jamoat ishlab chiqarish darajasi va ishlab chiqarish munosabatlari xarakteri hamda aholining yoshi, jinsi, kasbi kabi qator ijtimoiy demografik omillar bilan bog'liq bo'ladi. Mamlakatlar ishlab chiqarish darajasi o'sishi rekreatsiya vaqtining ham ortishiga olib keladi. Boshqa tomondan esa rekreatsioon vaqtning ortishi o'z navbatida ishlab chiqarish hajmining o'sishi, inson tafakkuri imkoniyatlari, intellektual salohiyati, jismoniy va ma'naviy imkoniyatning ortishi uchun xizmat qildi.

Insonning rekreatsioon ehtiyoji - sotsial-iqtisodiy kategoriya bo'lib, ishlab chiqarish kuchlari xarakteri va ishlab chiqarish munosabatlari ta'sirida o'zgarib turadi.

Ishlab chiqarishning o'sishi davomida rekreatsioon vaqt zarurat birligi sifatida maydonga chiqadi.

Fan texnika inqilobi sharoitida jismoniy mehnatning qisqarishi hisobiga kishilarda intellektual va ruhiy emotsional hissiyotning ortishi yuz beradi. Bu rekreatsiya xususiyati o'zgarishga olib keladi.

Rekreatsioon faoliyat esa turizm, jismoniy tarbiya, sport, badiiy va texnik ijodkorlik kabi mashg'ulot turlarini o'z ichiga oladi. Bu faoliyat turlarining ijtimoiy

natijadorligi shaxsning garmonik rivojlanishi barobarida sotsial va fiziologik harakat me'yorini tartibga solib turadi. Rekreatsioon faoliyatning ba'zi turlari mehnat jarayoni bilan bog'liq va amaliy ahamiyat kasb etadi. Rekreatsioon faoliyat davlat va nodavlat muassasalari tomonidan amalga oshirilib, uni amalga oshiruvchi muassasa, klublarni yagona maqsad doirasida jamlaydi va jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin tutadi.

Rekrealogiyaning asosiy tushunchalari va vazifalari

Jamiyatning rekreatsioon ehtiyoji — sotsial-madaniy va sotsial-mehnat qobiliyatlarining qayta tiklanishining oddiy va keng turidir. Dam oluvchilarning rekreatsioon faoliyati esa — inson ma'naviy, ruhiy, jismoniy, intellektual quvvatining ortishi, ruhiyat tetikligini ta'minlashdagi ehtiyojning ta'minlanishidagi faoliyat yo'nalishidan iborat.

Rekreatsioon tizim (RT) - dam oluvchilar guruhi, tabiiy va madaniy majmualar, texnik tizim, xizmat ko'rsatuvchilar, boshqaruv organlari kabi rekreatsioon ehtiyojlarni ta'minlash guruhlarini o'z ichiga olgan ijtimoiy — demoeologik tizim hisoblanadi. Dam olishni tashkil qiluvchilarning turistik faoliyati esa — aholining dam olishi uchun optimal shart-sharoitlarni yaratishdagi rekreatsioon tizimlarini shakllantirish va rivojlantirishdagi faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Rekrealogik tadqiqotlarning barchasida inson tirik kuchining tiklanishi jarayoni va uni o'rganish bosh vazifa sifatida qaraladi.

Birinchidan, jamiyat va kishilarning ko'plab ijtimoiy ma'naviy ehtiyojlari mavjud bo'lib, ular ham o'z navbatida bir qancha guruhlar bo'linadi va bu guruhlar bo'sh vaqtni ko'ngilli o'tkazish sharoitlarini belgilash, jonli quvvatni tiklashdagi kishi ehtiyoji bilan bog'liq.

Ikkinchidan, kishining dam olishi va bo'sh vaqlarini ko'ngilli o'tkazishdagi bu kabi ehtiyojlar kundalik mehnat faoliyatidan jamoatchilik faoliyatiga jalb etish uchun maxsus sharoitlar yaratadi va rekreatsioon faoliyatni uyg'otadi.

Uchinchidan, rekreatsioon faoliyatning rivojlanishi natijasida tabiiy ob'ektlarni muhofaza etish, e'zozlash, madaniyat majmualarini tabiat bilan uyg'unlashtirish tizimini yaratishda shaxs ishtirokini ta'minlaydi va o'z navbatida rekreatsioon ehtiyojni qanoatlantirishda jamoatchilik faoliyatini rivojlantiradi.